

Dr hab. Hanna Grzeszczuk-Brendel
Politechnika Poznańska
Wydział Architektury
Poznań, ul. Nieszawska 13
hanna.grzeszczuk-brendel@put.poznan.pl

Poznań, 28.09.2019

Recenzja pracy doktorskiej

mgr Katarzyny Anny Wojtczak

Julius Albert Gottlieb Licht (1821-1898) – architekt miejski Gdańska.

Próba uchwycenia wielostronnego funkcjonowania miasta z perspektywy działalności jednego architekta jest rzeczą nieczęsto podejmowaną i choćby z tego względu praca doktorska mgr Katarzyny Anny Wojtczak, łącząca analizę przekształceń Gdańska w drugiej połowie XIX wieku i rodzaj monografii architekta miejskiego Juliusa Alberta Lichta jest dokonaniem znaczącym i ambitnym. Praca powstała pod kierunkiem prof. dr hab. Małgorzaty Omilanowskiej w Instytucie Historii Sztuki Uniwersytetu Gdańskiego.

Jest to praca bardzo potrzebna w obliczu ciągle niewystarczającej ilości opracowań i publikacji dotyczących historii i rozwoju Gdańska, jego architektury i twórców, choć należy mocno podkreślić osiągnięcia wieloletniego programu badań, konsekwentnie realizowanych w Instytucie Historii Sztuki Uniwersytetu Gdańskiego i innych placówkach naukowych w Gdańsku – co świadczy o potencjale środowiska gdańskiego i ciągle ogromnym polu badawczym.

Rozprawa doktorska Katarzyny Anny Wojtczak „Julius Albert Gottlieb Licht (1821-1898) – architekt miejski Gdańska” liczy 183 strony tekstu, uzupełnione obszerną bibliografią oraz 152 ilustracjami. Można się zastanawiać, czy tytuł opracowania w

pełni oddaje zawartość pracy, w której autorka przeprowadza – jak sama pisze we wstępie – rekonstrukcję procesów kreowania miasta i roli Lichta w tych działaniach. Doktorantka w związku z tym trafnie ustaliła strukturę pracy w oparciu o poszczególne zakresy działalności architekta, inżyniera, urzędnika i działacza miejskiego, omawiając je z punktu widzenia obowiązków architekta miejskiego. Kolejno więc omawiane są początki aktywności zawodowej, projekty inżynieryjne i komunalne, działalność społeczna i filantropijna związana głównie z budownictwem socjalnym utylitarnym, a także jego udział we wspieraniu przedsiębiorczości i w życiu kulturalnym. Następnie autorka omawia bardzo ważne projekty przebudowy i restauracji historycznych budowli Gdańska oraz indywidualne projekty urbanistyczne i architektoniczne Lichta.

Już we wprowadzeniu zostały klarownie zarysowane główne zagadnienia badawcze i sylwetka zawodowa architekta. Bazując na kompetencjach historyka sztuki, Katarzyna Anna Wojtczak oparła badania na licznych kwerendach archiwalnych i bibliotecznych, docierając też do materiałów prasowych i ikonograficznych. Rozszerzyła zarazem obszar historii sztuki sięgając do opracowań historycznych i socjologicznych, co chyba nie w pełni jest przywoływane w dalszych rozdziałach. Autorka, prezentując swój warsztat naukowy, wykazała się znajomością polskiej i obcojęzycznej literatury przedmiotu. Jednak w niewystarczającym stopniu wykorzystwała tę wiedzę aby szerzej porównać przemiany Gdańska i innych miast modernizujących się w tym okresie. Publikacje wymienione w bibliografii stanowią niewątpliwie tło dla analiz autorki, choć mam pewien niedosyt w zakresie najnowszej literatury dotyczącej zagadnień pozagdańskich, europejskich i niemieckich. Na uwagę zasługuje natomiast solidna praca badawcza na materiałach źródłowych, co zostało udokumentowane w licznych przypisach. Omawiając warsztat naukowy warto podkreślić aktywność doktorantki, która poszerzała swą wiedzę przez liczne badania w ramach stypendiów i wymiany akademickiej oraz podróży badawczych.

Autorce udało się w pracy ukazać mechanizmy funkcjonowania Gdańska w niesłychanie ważnym dla miast europejskim okresie, gdy na skutek industrializacji i urbanizacji rozpoczynały się procesy modernizowania struktury miejskiej, przede wszystkim przez wprowadzanie nowych wynalazków służących poprawie higieny i komunikacji. Jednocześnie z opracowania wyłania się obraz wewnętrznych powiązań poszczególnych aktorów tego procesu, w których istotną rolę odgrywają wiedza i kompetencje, ale też zostało ukazane zderzenie postaw progresywnych i

zachowawczych, sojusze, współpraca, umiejętności perswazji i konsekwencja w realizacji długofalowych zamierzeń. Ważną rolę w opisywaniu metod funkcjonowania magistratu pełnią przywołane relacje z polemik w Radzie Miasta między zwolennikami różnych opcji, co daje wgląd nie tylko w problemy Gdańska i sposób ich rozwiązywania, ale też przybliża w pewnym stopniu atmosferę dyskusji.

Spersonalizowanie omawianych procesów wokół postaci Juliusa Alberta Lichta jest zabiegiem pozwalającym uwzględnić aktywność najważniejszych osób z którymi architekt współpracował, przede wszystkim nadburmistrza Leopolda von Wintera. Ten słuszny zabieg mógłby jednak zostać w większym stopniu skontekstualizowany w nawiązaniu do tendencji europejskich w zakresie modernizowania miast. Myślę tu na przykład o rozdziale trzecim, gdzie pojawiają się wzmianki o działalności Lindleya, Hobrechta czy Moore'a. Autorka wprowadza wprawdzie liczne odniesienia na ten temat przy omawianiu nowatorskich prac wodociągowych i kanalizacyjnych oraz regulacji sieci ulic, tworzenia powiązań kolejowych itp., ale ich rozproszenie w głównym tekście nie pozwala w sposób porównawczy uchwycić w pełni charakteru i zakresu podejmowanych reform sanitarnych, ich przyczyn i efektów. Być może też warto by było bardziej dogłębnie nakreślić sytuację Gdańska w momencie obejmowania stanowiska przez Lichta.

Rozbudowane, zawierające konkretne informacje wstępy do tego i kilku kolejnych rozdziałów pozwoliłyby lepiej uchwycić szersze uwarunkowania działalności Lichta i władz miejskich – przede wszystkim w odniesieniu do Berlina w związku z zależnościami polityczno-gospodarczymi. Katarzyna Anna Wojtczak udowadnia jednak, że potrafi zakreślić szersze tło przywoływanego zjawiska, jak w podrozdziale „Wisła – droga handlowa i nowe ujście”, a także we wstępie do rozdziału dotyczącego prac nad zachowaniem zabytków Gdańska. Tutaj należy szczególnie docenić zwrócenie uwagi nie tylko na działania Lichta przy restauracji i przebudowie pojedynczych obiektów zabytkowych, ale wyodrębnienie problemu przekształceń zabytkowej przestrzeni miejskiej. W przypadku Gdańska charakterystycznym elementem były przedproża, w pewnym momencie traktowane, jak pisze autorka, raczej jako problem niż wartość. Dlatego też słusznie podkreślono zasługi Lichta, który widząc w nich ważny element kształtujący estetykę Gdańska, zadbał o ich zachowanie w czasie robót wodociągowo-kanalizacyjnych, wykonał inwentaryzację i zapewne

przyczynił się do objęcia ich ochroną – choć to ostatnie nie zostało jednoznacznie stwierdzone.

W tej części pracy brakuje własnych opinii autorki, która zadawała się przywołaniem zdania innych badaczy, na przykład Eugeniusza Iwanoyki dotyczącego przebudowy ratusza lub Marka Żydowicza na temat przebudowy dawnego klasztoru franciszkańskiego, bardzo obszernie zrelacjonowanej i zilustrowanej. Podobną wstrzeźliwość w prezentowaniu własnych analiz i interpretacji autorka wykazuje także przy omawianiu innych kwestii, co ujawnia się w bardzo skrótowych podsumowaniach poszczególnych rozdziałów.

O społecznym znaczeniu reform przeprowadzonych w mieście na skutek starań architekta miejskiego i nadburmistrza świadczy nie tylko poprawa sytuacji zdrowotnej mieszkańców po wprowadzeniu sieci wodociągowo-kanalizacyjnej, ale też budowa rzeźni, hali targowej i – nie w pełni zrealizowany – program budowy mieszkań robotniczych. Te zamierzenia dowodzą, że Licht próbował wprowadzać na terenie Gdańska eksperymenty, z którymi zetknął się we wcześniejszej działalności zawodowej. Szczególnie ważna w jego dorobku jest budowa szkół - a jak podkreśla autorka, dzięki reformie przeprowadzonej w tym czasie pod kierunkiem nadburmistrza, zostały one rozmieszczone we wszystkich dzielnicach i przedmieściach Gdańska. Umiejętność panowania przez Lichta nad całościowym obszarem miasta jest przez autorkę podkreślana także przy przedstawianiu innych problemów.

Na własny dorobek projektowy Lichta składają się przede wszystkim różnego rodzaju budowle publiczne, które doktorantce udało się zidentyfikować dzięki szeroko zakrojonym badaniom źródłowym. Katarzyna Anna Wojtczak przy omawianiu tych projektów i realizacji potrafi poprzez opisy poszczególnych budynków uchwycić typowe cechy warsztatu architektonicznego, nie unikając w tym wypadku własnych opinii. Licht jest przedstawiony jako typowy reprezentant historyzmu, który sprawnie posługiwał się obowiązującym repertuarem formalnym, nie wykazując prób ich oryginalnej redakcji, natomiast wykorzystując znajomość elementów charakterystycznych dla zabytkowej architektury Gdańska.

Przestawienie inicjatyw, udziału i nadzoru Lichta w kształtowaniu przestrzeni miejskiej w makro- i mikro- skali właśnie przy omawianiu jego własnej twórczości architektonicznej jest rozwiązaniem podkreślającym rozumienie kontekstu

przestrzennego przez tego architekta. Opisując nie tylko porządkowanie placów w skali urbanistycznej, ale też budujące atmosferę tych przestrzeni obiekty małej architektury oraz zieleni, autorka poświadcza tym samym własną wrażliwość badawczą w tym zakresie.

W zakończeniu autorka połączyła obydwa obszary tematyczne poruszane w pracy: wszechstronność zainteresowań Juliusa Alberta Gottlieba Lichta i jego uczestnictwo w skomplikowanych procesach kształtowania Gdańska w drugiej połowie XIX wieku. Autorka ukazała, jak dzięki długoletniej współpracy wybitnych osobowości: Lichta jako wrażliwego społecznie, światłego i wielostronnie wykształconego architekta miejskiego oraz otwartego na zmiany nadburmistrza von Wintera, Gdańsk zmieniał się z prowincjonalnego, zaniedbanego ośrodka w jedno z ważniejszych miast w Prusach.

Praca jest napisana poprawnym językiem, a drobne literówki i niedociągnięcia gramatyczno-stylistyczne nie mają znaczącego wpływu na czytelność treści i płynność lektury. Biorąc pod uwagę, że autorka w wielu miejscach podaje niemieckie odpowiedniki polskich terminów, zastanawiający jest brak niemieckich nazw urzędów i instytucji. W doborze ilustracji Katarzyna Anna Wojtczak korzystała z materiałów archiwalnych, reprodukowanych w nie najlepszej jakości, ale zaskakująco dużo pochodzi z zasobów „Fotopolska”, choć zapewne dałoby się dotrzeć do właścicieli pocztówek czy zdjęć. Zgłoszone uwagi o charakterze formalnym nie dyskredytują pracy, podobnie jak zastrzeżenia merytoryczne nie podważają wartości przedstawionej rozprawy.

Mgr Katarzyny Anny Wojtczak opierając swoją pracę doktorską pt. „Julius Albert Gottlieb Licht (1821-1898) – architekt miejski Gdańska” na szeroko zakrojonych badaniach źródłowych przedstawiła postać znaczącą dla rozkwitu Gdańska. Autorka nie skoncentrowała się tylko na opracowaniu monografii architekta, podkreśleniu wielostronności jego wykształcenia, zainteresowań, nowatorstwa i skuteczności działania i zasług dla miasta – co zapewne byłoby najłatwiejszą i również wartościową pracą. Szczególnie cenne jest jednak to, że potraktowała piastowane przez Lichta stanowisko architekta miejskiego jako okazję i punkt wyjścia do zakreślenia przebiegu procesów modernizacyjnych, przebiegających w Gdańsku z jego udziałem w drugiej połowie XIX wieku. W efekcie powstała interesująca, dobrze udokumentowana publikacja o dużej wartości poznawczej.

W konkluzji opinii stwierdzam, że praca w pełni spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim określone w art. 187 Ustawy z dnia 3 lipca 2018 roku – Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. 2018 nr 1669) i ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce z dnia 20 lipca 2018 roku (Dz. U. 2018 nr 1668).

Hanna Grzeszczuk-Brendel